

ФІНАНСОВІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ, ОСНОВАНІ НА ОСІБНІЙ ТА ВЗАЄМНІЙ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУБ’ЄКТІВ

<https://doi.org/10.23939/semi2020.02.017>

© Загірняк Д. М., Кратт О. А., Загірняк М. В., 2020

Визначено інструментарій реалізації бюджетної політики держави за допомогою типізації фінансових відносин суб’єктів сфери вищої освіти. Солідарно-субсидіарний тип фінансових відносин визначає роль держави і як регулятора, і як замовника освітніх послуг. Як регулятор держава орієнтує поведінку споживачів на потреби ринку праці, а діяльність ЗВО – на фінансову автономію. Як замовник держава відповідає за фінансування ВО у вигляді держзамовлення. Солідарно-субсидіарний тип відносин держзамовника із постачальниками і споживачами освітніх послуг за допомогою інструментів, що дають змогу одночасно уникнути безбитковості освітньої діяльності за спеціальністю і задовольнити потреби регіонального ринку праці, реалізує бюджетну політику держави у сфері вищої освіти, спрямовану на культивування індивідуальної та взаємної відповідальності суб’єктів.

Ключові слова: фінансові відносини; вища освіта; освітні послуги; відповідальність.

Постановка проблеми

Природна інерційність індивідуальної свідомості неодмінно сприяє формуванню суспільних стереотипів. Так, кілька поколінь українців звикли вбачати в органах державної влади захисників власних інтересів. З урахуванням норм і правил громадського устрою така поведінка населення цілком виправдана, оскільки призначення держорганів полягає у захисті суспільних інтересів, які відображають інтереси особистості. Це повною мірою стосується інституту освіти. Будь-яке цивілізоване суспільство пишається досягненнями у галузі освіти, зокрема вищої. Українська вища освіта (ВО) має славу історію та великі амбіції, які неодмінно втіляться у грандіозні досягнення в усіх сферах науки і техніки. З кожним роком органи держуправління все більше усвідомлюють усю повноту своєї відповідальності щодо сфери вищої освіти (СВО). Керуючись громадськими інтересами і освітніми потребами особи, держава має намір перекласти частину відповідальності за підготовку фахівців на інших суб’єктів СВО. Зокрема держава розуміє, що видані закладам вищої освіти (ЗВО) ліцензії не підтверджені платоспроможним попитом. Потреба реформувати фінансування ВО зумовлена тим, що, попри високий відносний рівень фінансування, абсолютний обсяг витрат на одного студента в Україні доволі незначний. Тому основне питання сьогодення – перерозподіл невеликих бюджетних ресурсів для підвищення результативності їх використання.

Аналіз останніх досліджень

Науковці з різних ракурсів досліджують фінансові відносини суб’єктів СВО. Умовно визначено дві категорії ракурсів. Перша – вивчають макропроблеми фінансування ВО. Т. Боголіб висвітлює нормативний метод фінансування освіти. О. Купець досліджувала ВО у контексті взаємодії ринків освітніх послуг і праці. Ю. Вітренко з одностороннім аналізувала модернізацію економічних відносин у системі ВО в умовах інноваційної економіки. В. Сиченко визначив основні етапи

розвитку державного управління системою ВО. Друга категорія – вивчення проблеми фінансування ЗВО. О. Красільник досліджував проблеми та перспективи фінансування вітчизняних ЗВО. Т. Павлушенко визначив сутність формування та використання фінансових ресурсів бюджетних ЗВО. А. Підгорний, Т. Корольова, І. Лапіна визначають бюджетування як ефективний засіб управління фінансами ЗВО. О. Куклін окреслює напрями оптимізації фінансового механізму ЗВО, Н. Коверник – оптимальні напрями фінансового забезпечення освіти в Україні. Однак треба визнати, що до сьогодні відсутня концептуальна платформа фінансових відносин у СВО, яка дала б змогу модернізувати фінансові механізми управління ВО у контексті поєднання інтересів усіх суб'єктів СВО.

Постановка цілей

Довести доцільність зміни типу фінансових відносин держзамовника із постачальниками і споживачами ринку освітніх послуг, що дасть змогу одночасно досягти безбитковості освітньої діяльності та задовольнити потреби регіональних ринків праці.

Виклад основного матеріалу

Роль держави у СВО визначає термін “патерналізм”, який використовують для характеристики соціально-трудова і політичних відносин, у яких держава під виглядом “батьківської турботи” нав'язує суб'єктам свою волю. Реформи ВО за останню чверть століття переконують у тому, що державу обтяжує роль опікуна. Зміст доктрин, стратегій і програм розвитку ВО орієнтований на подолання державного монополізму в СВО. Державні установи ініціювали децентралізацію управління СВО, посилення впливу громадськості на освітню політику із поступовим формуванням державно-громадської системи управління ВО.

Однак задекларовані широкі та привабливі напрями розбудови СВО не були великою мірою втілені. Відсутність організаційно-економічного механізму реалізації, політичної волі керівництва та досконалого менеджменту в СВО, надто повільні та непослідовні дії законодавців, недостатнє держфінансування, а також недостатній досвід реалізації масштабних проектів не дали змоги реалізувати ці задуми. Неприйняття положень Болонського процесу О. Купець пояснює глибокою суперечністю із інституційними реаліями української ВО, яким іманентні радянські ознаки управління ЗВО [1, с. 126]. Отже, система держрегулювання одночасно ініціювала і стримувала реформи ВО.

З позиції методології сучасний стан ВО – це наслідок антагонізму між патерналізмом і принципом ринкових відносин, згідно з яким вільні суб'єкти реалізують власні інтереси. Головну проблему економічних відносин у СВО Ю. Вітренко та однодумці вбачають у невідповідності сучасної моделі діяльності ВО принципам вільної ринкової економіки [2, с. 7, 33]. Отже, реновація ролі держави у СВО надто потребує визначення типу відносин, що забезпечить компроміс інтересів суспільства та ЗВО і споживачів освітніх послуг, які позначено символом $ОП_{код}^{op\phi n}$, де верхній індекс op позначає освітній рівень (mc – молодший спеціаліст, b – бакалавр, m – магістр), ϕn позначає форму навчання ($d\phi$ – денна форма $z\phi$ – заочна форма; нижній індекс $код$ указує на спеціальність у Переліку) [3].

Ю. Вітренко зі співавторами визначає відносини у СВО як взаємини суб'єктів економіки стосовно виробництва, обміну, розподілу та споживання $ОП_{код}^{op\phi n}$ [2, с. 40]. Окрім патерналізму, існують інші типи відносин, як-от партнерські відносини, основані на принципах, згідно з якими ринкові суб'єкти є партнерами щодо досягнення цілей. Але ієрархічність СВО унеможлиблює рівноправні відносини унаслідок підпорядкованості цілей суб'єктів СВО.

Солідарність як тип відносин передбачає спільну відповідальність і взаємодопомогу, основу на єдності інтересів суб'єктів СВО. Солідарність держави і ЗВО виявляється у двох аспектах. Перший – унаслідок процедур ліцензування та акредитації, які демонструють відносини щодо отримання дозволу на освітню діяльність за спеціальністю, тобто ліцензійного обсягу, який

позначено $I_{код}^{op}$, де верхній індекс op позначає освітній рівень (OP), а нижній індекс $код$ указує на спеціальність у Переліку [3]. Надаючи ЗВО дозвіл, держава погоджується із тим, що професійні знання у визначеному обсязі затребувані на ринку праці. ЗВО зацікавлені продати, а споживачі придбати $OP_{код}^{op\text{ фн}}$, завдяки чому тисячі осіб щороку вступають до ЗВО. Однак сучасна практика доводить, що отримання $OP_{код}^{op\text{ фн}}$ не гарантує працевлаштування. Слід погодитися з О. Купець, що навіть якісна освіта, значна частина освічених людей і сприятливе інституційне середовище не зумовлюють прискорене економічне зростання, якщо освіта і навички, задекларовані у дипломі, не відповідають потребам економіки [1, с. 129]. Отже, недостатня обізнаність особи у виборі затребуваної на ринку праці професії не дає державі змогу сприймати її як надійного партнера у задоволенні кадрових потреб бізнесу.

Процедури передбачають наявність необхідних ресурсів (освітнього потенціалу) в закладах для надання $OP_{код}^{op\text{ фн}}$ у межах $I_{код}^{op}$. Якщо ЗВО не у повному обсязі реалізували потенціал, то ресурси зайві. О. Купець зауважує, що багато вітчизняних університетів наприкінці минулого століття завдяки корупції перетворилися на заводи, які штампували дипломи, а не знання, уміння і навички [1, с. 127]. Держоргани не мають інструментів для визначення реального $I_{код}^{op}$. Отже, $I_{код}^{op}$ сприймається як номінальна величина освітнього потенціалу.

Протягом дії ліцензії розмір $I_{код}^b$ залишається незмінним, але обсяги попиту на $OP_{код}^{op}$ щорічно змінюються, що позначалося на обсязі ресурсів ЗВО. Отже, щорічно кількісно, а можливо і якісно, ЗВО трансформують внутрішні ресурси, наприклад, професорсько-викладацький склад (ППС) відповідно до змін попиту. Корегування штату ППС і навантаження дозволяє реагувати на якісні та кількісні зміни у попиті на $OP_{код}^{op\text{ фн}}$. Водночас щорічні пертурбації у діяльності ЗВО зовсім не впливають на відносини із державою, яка є покупцем $OP_{код}^{op\text{ фн}}$. У цій ролі держава має спільні інтереси із ЗВО, що зумовлюють взаємну відповідальність за підготовку кадрів вищої кваліфікації. Це другий аспект солідарності держави і ЗВО. Згідно з Умовами приймання для здобуття ВО 2020 р. (Умови), об'єктом держфінансування, як і у минулі роки, є студент. До того ж абітурієнт має право вибирати спеціальність і ЗВО [4]. Треба констатувати, що не завжди готовність держави фінансувати підготовку за окремими спеціальностями збігається із бажанням особистості здобути освіту за цими спеціальностями у визначеному ЗВО. Держава фінансує значущі для суспільства спеціальності, наприклад, галузі знань 01 "Освіта". Згідно із нормами, вказаними в Умовах, було виділено 25 бюджетних місць для осіб, які хочуть здобути освіту на денному відділенні Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка за спеціальністю 012 "Дошкільна освіта" освітнього рівня "бакалавр". Однак тільки 17 осіб виявили бажання навчатися за кошти держбюджету, тобто вісім бюджетних місць залишилися незатребуваними [5].

Щодо цього О. Красільник зазначає, що держзамовлення на підготовку кадрів різних рівнів і підвищення їхньої кваліфікації призводить до утримання ЗВО, а не до підготовки конкурентоздатних фахівців відповідно до державної потреби на ринку праці [6, с. 114]. Незатребуваність особами спеціальності за освітнім рівнем указує на державне освітнє марнотратство.

Отже, аспекти солідарності є відображенням регуляторних і комерційних повноважень держави. Ю. Вітренко з колегами вважають укладання документа про виконання замовлення підставою для початку виробництва та надання $OP_{код}^{op\text{ фн}}$ [2, с. 46]. Згідно з п. 14 Порядку розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних і робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (Порядок), за результатами конкурсу держзамовник (замовник) укладає із виконавцем держзамовлення державний контракт, у якому вказують економічні та правові зобов'язання замовника і виконавця та регулюють їх взаємовідносини [7]. Оскільки виконавцем зазвичай є ЗВО, то замовник укладає контракт із ЗВО.

Наведені висновки дають підстави припустити, що децентралізація управління ВО через передавання частини владних повноважень державно-громадським і громадським організаціям, а також органам місцевого самоврядування, не забезпечила належного успіху. В. Сиченко виокремив основні етапи розвитку державного управління системою ВО [8]. Необхідно визнати, що тільки держава здатна реформувати систему, яку побудувала. Е. Лі і У. Зумета вважають державу першим урядовим “гравцем” в американській ВО, оскільки державні установи набагато більші за приватні [9, с. 466]. Зміну типу відносин між замовником і ЗВО слід сприймати як реновацію, під час якої держава власноруч змінює відповідальність відповідно до спільних інтересів. Взаємна відповідальність суб’єктів різних рівнів організаційної ієрархії утворює особливий принцип відносин, що називається субсидіарністю. Вибираючи відповідальність, держава орієнтується на регуляторні та комерційні повноваження, які становлять підґрунтя оновлених правил фінансування ВО.

Відносинам замовника і ЗВО бракує економічної відповідальності сторін. Тому перший крок держави і ЗВО до встановлення субсидіарних відносин – запровадження економічної доцільності надання $ОП_{код}^{ор\ фн}$. В Умовах [4], а також у *Критеріях* [4] відсутній економічний аспект державної політики фінансування ЗВО, який міститься у площині безбитковості діяльності ЗВО. Способи вирішення проблем подано у численних дослідженнях. Т. Павлушенко пояснює зміст формування та використання фінансових ресурсів бюджетних ЗВО [10]. А. Підгорний, І. Лапіна і Т. Корольова вивчають бюджетування як інструмент управління фінансовими ресурсами ЗВО [11]. О. Куклін є прихильником оптимізації фінансового механізму ЗВО [12]. Т. Боголіб була поборником нормативного методу фінансування освіти [13]. Н. Коверник оптимізував способи фінансового забезпечення освіти [14].

Нечисленні студентські групи є сучасною ознакою діяльності багатьох ЗВО. За цієї умови об’єктом субсидіарності відносин замовника і ЗВО має бути мінімальний щодо безбитковості обсяг первинного попиту за $ОП_{код}^{ор\ фн}$ за формою навчання, позначений символом $q_{код}^{ор\ фн}$, де верхній індекс складається із аббревіатур *ор* – освітній рівень і *фн* – форма навчання, а нижній індекс *код* – код спеціальності у Переліку [3]. Необхідною умовою визначення $q_{код}^{ор\ фн}$ є встановлення розміру витрат на надання $ОП_{код}^{ор\ фн}$. Щорічно фінансовий підрозділ ЗВО, спільно з бухгалтерією, складають кошторис витрат за кожною освітньою програмою та формою навчання. Цю процедуру необхідно вважати стандартною, оскільки її виконують протягом багатьох років. Показник “витрати на одного студента на навчальний рік, який отримує $ОП_{код}^{ор\ фн}$ за відповідною формою навчання” позначено $\bar{S}_{код}^{ор\ фн}$. Наприклад, $\bar{S}_{075}^{б\ оф}$ – витрати на одного студента бакалаврату денної форми навчання, який навчається за спеціальністю “Маркетинг”. Значення $\bar{S}_{код}^{ор\ фн}$ у бакалавраті також поширюється на студентів, зарахованих на другий (третій) курс на базі *ОР мс*.

Запровадження механізму формульного розподілу видатків державного бюджету на вищу освіту між ЗВО [15] не враховує видатків на фінансування обслуговування державної власності, які є на балансі ЗВО. До того ж він передбачає низку складових за валовими абсолютними показниками для визначення показників діяльності ЗВО. Запровадження формування фінансування додатково до наявного механізму розподілу обсягів державного замовлення за відкритим конкурсом призведе до руйнування та ліквідації регіональної ВО, унаслідок чого порушується конституційне право більшості регіональної молоді на доступ до ВО, а надалі, за відсутності кваліфікованих кадрів, – до руйнування економіки регіону. Унаслідок цього доведеться залучати фахівців у регіони так само, як сьогодні вимушено надають місце державного замовлення за згоду відпрацювати певний термін у сільській місцевості.

Досі якщо ЗВО і розраховували $q_{код}^{ор\ фн}$, то тільки для власного користування. Під час попереднього розподілу навчального навантаження між кафедрами і викладачами на наступний навчальний рік використовують показник “чисельність майбутнього контингенту студентів”, який ураховує не тільки майбутніх студентів першого курсу, але і зарахованих на другий або третій курс за скороченим терміном навчання. Перехід до принципу субсидіарності у відносинах ЗВО із

замовником робить мінімальним щодо безбитковості обсяг попиту надбанням замовника. Розрахунок $q_{\text{код}}^{\text{рп фн}}$ набагато складніший за вартість освітніх послуг, оскільки має враховувати контингент студентів старших курсів, а також можливі зміни у майбутньому контингенті студентів першого курсу. Якщо неможливо сформулювати мінімальний обсяг попиту, набір за спеціальністю скасовується. Згідно із ринковими принципами, значення $q_{\text{код}}^{\text{рп фн}}$ становлять для ЗВО інтерес у випадку, коли плата за навчання покриває витрати на надання $ОП_{\text{код}}^{\text{ор фн}}$. Якщо $q_{\text{код}}^{\text{рп фн}}$ перевищує (>) обсяги приймання студентів за освітнім рівнем і спеціальністю ($q_{\text{код}}^{\text{ор}}$), то $q_{\text{код}}^{\text{рп фн}}$ є збитковим, а отже, цю послугу вилучають з номенклатури, яку заклад виставляє на продаж у період приймальної кампанії. Якщо $q_{\text{код}}^{\text{рп фн}} < q_{\text{код}}^{\text{ор}}$, то $q_{\text{код}}^{\text{рп фн}}$ є безбитковим, тобто його слід уважати об'єктом відносин ЗВО із замовником. Отже, номенклатура $ОП_{\text{код}}^{\text{ор фн}}$ закладу може щорічно змінюватися. Відносини регулюють зобов'язання сторін щодо фінансування прогнозованих обсягів попиту на $ОП_{\text{код}}^{\text{ор фн}}$.

У межах мінімального обсягу приймання вступників на основі повної загальної середньої освіти (ПЗСО) замовник установлює обсяг $f_{\text{код}}^{\text{ор фн}}$ державного замовлення за $ОП_{\text{код}}^{\text{ор фн}}$, тобто закрити конкурсну пропозицію. У разі скасування набору за спеціальністю обсяг державного замовлення дорівнює нулю ($f_{\text{код}}^{\text{ор фн}} = 0$). Якщо не всі місця держзамовлення за $ОП_{\text{код}}^{\text{ор фн}}$ будуть затребувані, то набір відбудеться у разі сформованого мінімального обсягу попиту.

Загальні на обсяг $f_{\text{код}}^{\text{ор фн}}$ бюджетні витрати за $ОП_{\text{код}}^{\text{ор фн}}$ за формою навчання позначено $S_{\text{код}}^{\text{рп фн}}$. Обчислення $\bar{S}_{\text{код}}^{\text{ор фн}}$ і $S_{\text{код}}^{\text{рп фн}}$ містяться у додатках до Державного контракту: “Загальна вартість послуг з підготовки кваліфікованих робітників за бюджетні кошти в розрізі професій”; “Плановий кошторис витрат на оплату послуг з підготовки кваліфікованих робітників на умовах державного замовлення за професією загальнодержавного значення”; “Розрахунок до планового кошторису витрат на оплату послуг з підготовки кваліфікованих робітників на умовах державного замовлення за професією загальнодержавного значення” [16].

Загальні на обсяг $q_{\text{код}}^{\text{рп фн}}$ витрати за усіма джерелами фінансування за $ОП_{\text{код}}^{\text{ор}}$ за формою навчання позначено $S_{\text{код}}^{\text{ор фн}}$.

Різниця між $S_{\text{код}}^{\text{ор фн}}$ і $S_{\text{код}}^{\text{рп фн}}$:

$$S_{\text{код}}^{\text{рп фн}} = S_{\text{код}}^{\text{ор фн}} - S_{\text{код}}^{\text{рп фн}} \quad (1)$$

демонструє фінансові зобов'язання ЗВО щодо підготовки фахівців за певним освітнім рівнем і формою підготовки у обсязі $q_{\text{код}}^{\text{рп фн}}$, який становить різницю між $q_{\text{код}}^{\text{рп фн}}$ і $f_{\text{код}}^{\text{ор фн}}$:

$$q_{\text{код}}^{\text{рп фн}} = q_{\text{код}}^{\text{рп фн}} - f_{\text{код}}^{\text{ор фн}}. \quad (2)$$

Обчислення $S_{\text{код}}^{\text{ор фн}}$ і $S_{\text{код}}^{\text{рп фн}}$ необхідно внести до вищезгаданих додатків до Державного контракту.

Отже, субсидіарні відносини ЗВО і замовника регулюються такими параметрами: мінімальний обсяг ($q_{\text{код}}^{\text{рп фн}})_{\text{min}}$ на основі ПЗСО за $ОП_{\text{код}}^{\text{ор фн}}$; кількість $f_{\text{код}}^{\text{ор фн}}$ місць державного замовлення на основі ПЗСО за $ОП_{\text{код}}^{\text{ор фн}}$; витрати $\bar{S}_{\text{код}}^{\text{ор фн}}$ на одного студента на навчальний рік, який отримує $ОП_{\text{код}}^{\text{ор фн}}$; загальні бюджетні витрати $S_{\text{код}}^{\text{рп фн}}$ за $ОП_{\text{код}}^{\text{ор фн}}$ на основі ПЗСО; загальні витрати $S_{\text{код}}^{\text{ор фн}}$ за усіма джерелами фінансування за $ОП_{\text{код}}^{\text{ор фн}}$ на основі ПЗСО та ОР мс. У табл. 1 подано приклад параметрів відповідальності Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського (КрНУ) і замовника за $ОП_{\text{код}}^{\text{ор фн}}$.

Поданий у таблиці розподіл $l_{\text{код}}^{\text{б}}$ за формами навчання є прерогативою ЗВО, який повинен враховувати $q_{\text{код}}^{\text{рп фн}}$. Щодо $ОП_{014}^{\text{б}}$, $ОП_{053}^{\text{б}}$, $ОП_{162}^{\text{б}}$ і $ОП_{242}^{\text{б}}$ прийнято рішення не здійснювати набір

на заочну форму навчання. Істотної відмінності у значеннях $\bar{S}_{код}^{ор\ \phiи}$ у різних ЗВО не очікується, оскільки ліцензійні умови передбачають однакові для усіх закладів вимоги за усіма видами ресурсів. Якщо у додатку 4 до Державного контракту “Щомісячний план витрат на оплату послуг з підготовки кваліфікованих робітників на умовах державного замовлення за професією загальнодержавного значення” подано значення $S_{код}^{\phiи}$, які відображають відповідальність замовника, то оновлений варіант додатка 4 повинен містити також значення $S_{код}^{ор\ \phiи}$ і $S_{код}^{р\ \phiи}$, які відображають відповідальність ЗВО.

Параметри відповідальності КрНУ і замовника за ОП_{код}^{б φи}

ОП _{код} ^б	l _{код} ^б	φи	l _{код} ^б за φи	$\bar{S}_{код}^{ор\ \phiи}$	$q_{код}^{\phiи}$	$f_{код}^{ор\ \phiи}$	$q_{код}^{\phiи}$	$S_{код}^{\phiи}$	$S_{код}^{\phiи}$	$S_{код}^{ор\ \phiи}$
ОП ₀₁₄ ^б	20	∂φ	20	10,2	15	7	8	71,4	81,6	153,0
ОП ₀₂₂ ^б	30	∂φ	20	10,6	16	8	8	84,8	127,2	212,0
		зφ	10	6,15	8	4	4	24,6	36,9	61,5
ОП ₀₂₉ ^б	50	∂φ	30	11,25	16	6	10	67,5	112,5	180,0
		зφ	20	6,8	10	5	5	34,0	34,0	68,0
ОП ₀₃₅ ^б	30	∂φ	20	10,7	15	8	7	85,6	235,4	321,0
		зφ	10	5,9	8	3	5	17,7	29,5	47,2
ОП ₀₅₁ ^б	90	∂φ	50	11,65	18	8	10	93,2	139,8	233,0
		зφ	40	6,35	10	4	6	25,4	50,8	76,2
ОП ₀₅₃ ^б	25	∂φ	15	12,1	12	5	7	60,5	108,9	169,4
		зφ	10	7,3	6	3	3	21,9	36,5	58,4
ОП ₀₅₃ ^б	25	∂φ	25	11,8	16	7	9	82,6	153,4	236,0
ОП ₀₇₁ ^б	160	∂φ	100	13,4	20	9	11	120,6	214,4	335,0
		зφ	60	7,55	15	5	10	37,8	113,2	151,0
ОП ₀₇₂ ^б	100	∂φ	40	13,6	20	7	13	95,2	176,8	272,0
		зφ	60	7,7	15	6	9	46,2	107,8	154,0
ОП ₀₇₃ ^б	85	∂φ	50	12,2	20	9	11	109,8	183,0	292,8
		зφ	35	6,9	15	7	8	48,3	55,2	103,5
ОП ₀₈₁ ^б	125	∂φ	75	16,4	20	5	15	82,0	328,0	410,0
		зφ	50	9,5	15		15		190,0	190,0
ОП ₁₄₁ ^б	330	∂φ	230	10,3	50	35	15	360,5	669,5	1030,0
		зφ	100	6,4	25	20	5	128,0	192,0	320,0
ОП ₁₆₂ ^б	25	∂φ	25	11,6	15	8	7	92,8	116,0	208,8
ОП ₁₆₃ ^б	25	∂φ	15	11,2	12	7	5	78,4	78,4	156,8
		зφ	10	6,65	10	5	5	33,3	33,2	66,5
ОП ₂₄₂ ^б	25	∂φ	25	13,7	15	5	10	68,5	191,8	260,3
ОП ₂₇₄ ^б	160	∂φ	100	10,9	25	18	7	196,2	348,8	545,0
		зφ	60	6,15	20	10	10	61,5	123,0	184,5
Разом	1305	∂φ	840			305	152	1749,6	3265,5	5015,1
		зφ	465			157	114	43	958,6	1771,0

Затвердження сторонами Державного контракту значень $\bar{S}_{код}^{op\ \phiи}$ здійснюється у додатку 5 “Протокол узгодження вартості послуг з підготовки кваліфікованих робітників закладом професійної (професійно-технічної) освіти за професіями загальнодержавного значення”. До додатка 6 до Державного контракту “Акт наданих послуг з підготовки кваліфікованих робітників за професією загальнодержавного значення” необхідно ввести зміни на величину $q_{код}^{op\ \phiи}$ [15].

А. Шевцов, коментуючи особливості нових Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти, зазначив, що “кількість здобувачів ВО на певній спеціальності та рівні ВО має становити не менше 50 % відповідного ліцензійного обсягу” [17, с. 8]. Автор вказав межу нормативно дозволеного обсягу прийому, але не пояснив економічну доцільність обмеження. Можна припустити, що КрНУ реально продав 19 одиниць OP_{022}^{ϕ} ($q_{код}^{op} > 50\%$ від $l_{код}^{\phi}$), що допустимо, на думку А. Шевцова. Водночас обсяг продажу менший, ніж беззбитковий обсяг попиту ($q_{код}^{\phi} = 23$), розрахованого фінансовою службою університету. У цьому випадку послуга для КрНУ буде збитковою, що суперечить принципам практицизму. Мінімальний обсяг попиту слід розглядати не як показник діяльності ЗВО, а як концептуальний прийом у відносинах ЗВО і держави. Його втілення у практику діяльності ЗВО дасть змогу у стислий термін добитися фінансової автономії. Аналогічно ОР ϕ концептуальний прийом можна застосувати у фінансуванні освітніх рівнів m і ms .

Висновки

Викладене вище дає змогу зробити певні висновки. По-перше, тривале недофінансування державою ВО стало хронічним, і подолати неминуче можливо, розуміючи суть відносин держави із тими, кому адресовано фінансування. Перехід до солідарного і субсидіарного типу відносин у СВО зумовлює індивідуальну та колективну відповідальність зацікавлених сторін у фінансуванні ВО. Солідарно-субсидіарний тип відносин визначає роль держави одночасно як регулятора і замовника освітніх послуг. Як регулятор держава за допомогою владних інструментів орієнтує поведінку споживачів освітніх послуг на потреби ринку праці, а діяльність ЗВО – на фінансову автономію. Як замовник держава бере на себе частину відповідальності за фінансування ВО у формі державного замовлення, але вимагає від ЗВО аналогічної відповідальності щодо залучення інших джерел фінансування освітніх послуг.

По-друге, як панацею від хронічного недофінансування державою ВО використано концептуальний прийом, що дає змогу державі, одночасно як регулятору відносин у СВО і замовнику освітніх послуг, досягти компромісу з постачальниками. Суть прийому полягає у визначенні ЗВО мінімально можливого щодо беззбитковості обсягу поставок послуг, який вони зобов'язуються продати державі як регуляторіві. А держава як замовник зобов'язується розділити із ЗВО відповідальність, придбавши частину послуг за умови продажу мінімального обсягу. Концептуальний прийом дає змогу досягти єдності регульовальної та комерційної складових у діяльності держави у СВО.

1. Kupets O. (2016). Education-job mismatch in Ukraine: Too many people with tertiary education or too many jobs for low-skilled? *Journal of Comparative Economics*, Vol. 44, Issue 1, pp. 125–147.

2. Вітренко Ю. та ін. (2017). Економічні відносини у системі вищої освіти: модернізація в умовах інноваційної економіки: монографія / за заг. ред. Ю. Вітренка. К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 165 с.

3. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти (2015): Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266. *Офіційний вісник України*, № 38, ст. 1147.*

4. Красільник О. (2015). Проблеми та перспективи фінансування вищих навчальних закладів України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*, № 2 (167), С. 110–117.

5. “Вступ”: вебсайт ЄДЕБО. URL: <https://vstup.edbo.gov.ua> (дата звернення: 29.09.2020).

6. Про затвердження Умов прийому для здобуття вищої освіти в 2020 році (2019): затв. наказом МОН України від 11.10.2019 № 1285 (у ред. наказу від 04.05.2020 № 591). *Офіційний вісник України*, № 97, ст. 3249.
  7. Про затвердження Порядку розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів (2013): Постанова Кабінету Міністрів України від 20.05.2013 № 363. *Офіційний вісник України*, № 39, ст. 1378.
  8. Сиченко В. В. (2009). Основні етапи розвитку державного управління системою вищої освіти. *Теорія та практика державного управління*, № 1, С. 265–273.
  9. Li A., Zumeta W. (2015). State Support for Higher Education. *The Palgrave international handbook of higher education policy and governance* / eds. J. Huisman, H. Boer, D. Dill, M. Souto-Otero. New York: Palgrave Macmillan, pp. 463–483.
  10. Павлушенко Т. О. (2015). Сутність формування та використання фінансових ресурсів бюджетних вищих навчальних закладів. *Науковий вісник ХДУ. Серія Економічні науки*, Вип. 11, Ч. 4. Херсон: ХДУ, С. 134–138.
  11. Підгорний А. З., Корольова Т. С., Лапіна І. С. (2013). Бюджетування – ефективний засіб управління фінансами ВНЗ. *Вісник соціально-економічних досліджень*, Вип. 2 (49), ч. 1. С. 155–162.
  12. Куклін О. В. (2011). Напрями оптимізації фінансового механізму вищого навчального закладу. *Фінанси, облік і аудит*, № 18, С. 219–230.
  13. Боголіб Т. (2012). Нормативний метод фінансування освіти. *Економічний вісник університету*, Вип. № 18/2. Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ ПХДПУ ім. Г. Сковороди, С. 260–266.
  14. Коверник Н. В. (2015). Оптимальні шляхи фінансового забезпечення освіти в Україні. *Економічний вісник університету*, Вип. № 27/1. Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ ПХДПУ ім. Г. Сковороди, С. 178–183.
  15. Про розподіл видатків державного бюджету між закладами вищої освіти на основі показників їх освітньої, наукової та міжнародної діяльності (2020): Постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2019 № 1146. *Офіційний вісник України*, № 4, т. 2, ст. 213.
  16. Державний контракт на надання послуг з підготовки кваліфікованих робітників закладом професійної (професійно-технічної) освіти за професіями загальнодержавного значення (2017): Наказ МОН України від 04.10.2017 № 1349. *Офіційний вісник України*, № 92, ст. 2809.
  17. Шевцов А. Ліцензування по-новому. *Освіта України*. 29 травня 2018 року, № 21 (1567), С. 8, 9.
1. Kupets O. (2016). Education-job mismatch in Ukraine: Too many people with tertiary education or too many jobs for low-skilled? *Journal of Comparative Economics*, Vol. 44, Issue 1, pp. 125–147.
  2. Ju. Vitrenko ta in. (2017). *Ekonomichni vidnosyny u systemi vyshhoi' osvity: modernizacija v umovah innovacijnoi' ekonomiky: monogr. / za zag. red. Ju. Vitrenka*. Kyi'v: Instytut vyshhoi' osvity NAPN Ukraï'ny, 165 s.
  3. Pro zatverdzhennja pereliku galuzej znan' i special'nostej, za jakymy zdijsnujet'sja pidgotovka zdobuvachiv vyshhoi' osvity (2015): Postanova Kabinetu Ministriv Ukraï'ny vid 29.04.2015 No. 266. *Oficijnyj visnyk Ukraï'ny*, No. 38, st. 1147.
  4. Krasil'nyk O. (2015). Problemy ta perspektyvy finansuvannja vyshhyh navchal'nyh zakladiv Ukraï'ny. *Visnyk Kyi'vs'kogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, No. 2 (167), S. 110–117.
  5. “Vstup”: vebсайт JeDEBO. URL: <https://vstup.edbo.gov.ua> (data zvernennja: 29.09.2020).
  6. Pro zatverdzhennja Umov pryjomu dlja zdobuttja vyshhoi' osvity v 2020 roci (2019): zatv. nakazom MON Ukraï'ny vid 11.10.2019 No. 1285 (u red. nakazu vid 04.05.2020 No. 591). *Oficijnyj visnyk Ukraï'ny*, No. 97, st. 3249.
  7. Pro zatverdzhennja Porjadku rozmishennja derzhavnogo zamovlennja na pidgotovku fahivciv, naukovyh, naukovo-pedagogichnyh ta robitnychyh kadriv, pidvyshhennja kvalifikacii' ta perepidgotovku kadriv (2013): Postanova Kabinetu Ministriv Ukraï'ny vid 20.05.2013 No. 363. *Oficijnyj visnyk Ukraï'ny*, No. 39, st. 1378.
  8. Sychenko V. V. (2009). Osnovni etapy rozvytku derzhavnogo upravlinnja systemoju vyshhoi' osvity. *Teorija ta praktyka derzhavnogo upravlinnja*, No. 1, S. 265–273.
  9. Li A., Zumeta W. (2015). State support for higher education. *The Palgrave international handbook of higher education policy and governance* / eds. J. Huisman, H. Boer, D. Dill, M. Souto-Otero. New York: Palgrave Macmillan, pp. 463–483.
  10. Pavlushenko T. O. (2015). Sutnist' formuvannja ta vykorystannja finansovyh resursiv bjudzhetnyh vyshhyh navchal'nyh zakladiv. *Naukovyj visnyk HDU. Serija Ekonomichni nauky*, Vyp. 11, Ch. 4. Herson: HDU, S. 134–138.

11. Pidgornyj A. Z., Korol'ova T. S., Lapina I. S. (2013). Bjudzhetuvannja – efektyvnyj zasib upravlinnja finansamy VNZ. *Visnyk social'no-ekonomichnyh doslidzen'*, Vyp. 2 (49), ch. 1, S. 155–162.
12. Kuklin O. V. (2011). Naprjamy optymizacii finansovogo mehanizmu vyshhogo navchal'nogo zakladu. *Finansy, oblik i audit*, No. 18, S. 219–230.
13. Bogolib T. (2012). Normatyvnyj metod finansuvannja osvity. *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, Vyp. 18/2. Perejaslav-Hmel'nyc'kyj: DVNZ PHDPU im. G. Skovorody, S. 260–266.
14. Kovernyk N. V. (2015). Optymal'ni shljahy finansovogo zabezpechennja osvity v Ukrai'ni. *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, Vyp. 27/1. Perejaslav-Hmel'nyc'kyj: DVNZ PHDPU im. G. Skovorody, S. 178–183.
15. On the distribution of state budget expenditures between higher education institutions on the basis of indicators of their educational, scientific and international activities (2020): Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 24.12.2019 № 1146. Official Gazette of Ukraine. No. 4, vol. 2, art. 213.
16. State contract for the provision of services for the training of skilled workers by the institution of professional (vocational) education in professions of national importance (2017): Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 04.10.2017 № 1349. Official Gazette of Ukraine, No. 92, Art. 2809
17. Shevtsov A. (2018). Licensing in a new way. *Education of Ukraine*. May 29, 2018. No. 21 (1567), pp. 8, 9.

D. Zagirniak, O. Kratt, M. Zagirnyak

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchuk

FINANCIAL RELATIONS IN HIGHER EDUCATION ON THE BASIS OF PERSONAL AND MUTUAL RESPONSIBILITY

© Zagirniak D., Kratt O., Zagirnyak M., 2020

Some implementation tools of the state's budget policy due to the typification of financial relations in higher education are determined in the article. The acceptability of the type of relations of the higher education institutions (paternalism, solidarity, subsidiarity) regarding the effectiveness of the state's financial policy is clarified.

The economic responsibility of the state and higher education institutions as a basic condition of subsidiary relations is revealed. Quantitative parameters of subsidiary relations of the state as a customer of educational services and higher education institution as a service provider are determined.

Financial relations in the field of higher education are characterized by antagonism between the paternalism of the state and the principle of market relations. Partnership relations are based on the principles according to which market subjects are partners in achieving their goals. The hierarchy of higher education makes partnership relations impossible due to the subordination of the goals of the institutions.

Solidarity as a type of relationship implies mutual responsibility and mutual assistance based on the unity of interests of the institutions. The solidarity of the state and higher education institutions is manifested in two aspects. The first one is the relationship concerning granting permission by the state to an institution for educational activities. The second aspect consists in the relationship concerning purchasing the educational services of the institution by the state. The aspects of solidarity are a reflection of the regulatory and commercial powers of the state.

The mutual responsibility of the institutions of the different levels creates a subsidiary type of relationship. The establishment of subsidiary relations means the introduction of economic feasibility of providing educational services. The object of subsidiarity between the state and institutions is the minimum break-even point of demand for educational services (in the specialty of a certain level of education and form of education). A necessary condition for determining the amount is to establish the value of costs for an academic year per student who receives the service. In case of impossibility to form the minimum amount of demand the enrolment to a specialty is canceled. According to market principles, the amount of demand for specialties is of interest to HEI in the case when the tuition fee covers the cost of providing the service. Thus, the range of educational services of the institution may change annually. Solidarity-subsidiary relations regulate the obligations of the state and higher education institutions as to financing the forecasted demand for educational services.

Relations among higher education institutions are the methodological basis of public funding. Solidarity-subsidiary type of relations means a combination of individual and collective responsibilities. The state simultaneously acts as a regulator and customer of educational services. The role of the regulator is to focus consumers of educational services on the needs of the labor market, and higher education institutions – on financial autonomy. The role of the customer is to share the responsibility for financing higher education with higher education institutions, which should involve other sources of funding for educational services.

A conceptual approach is linked to the determination by higher education institutions of the minimum possible break-even point of the amount of services that they undertake to sell to the state as a regulator. The state as a customer undertakes to share responsibility with institutions through the purchase of part of the services subject to the sale of a minimum amount. The conceptual approach allows achieving the unity of regulatory and commercial components in the activities of the state in the field of higher education.

Key words: financial relations; higher education; educational services; responsibility.